

УДК 581.526.42(1-751.3)(282.247.3)(477.51)

DOI <https://doi.org/10.33989/2024.10.2.323670>

Є. В. Асмаковський

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
Гетьмана Полуботка, 53, Чернігів, Чернігівська область, 14000, Україна
zhekasmakovskiy@gmail.com

ORCID 0000-0001-7134-0545

Ю. О. Карпенко

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
Гетьмана Полуботка, 53, Чернігів, Чернігівська область, 14000, Україна
yuch2011@i.ua

ORCID 0000-0002-1703-8473

ЛІСОВА РОСЛИННІСТЬ У СУЧАСНІЙ МЕРЕЖІ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ БАСЕЙНУ РІЧКИ СНОВ (У МЕЖАХ УКРАЇНИ)

У статті наведено характеристику лісової рослинності в сучасній структурі природно-заповідного фонду басейну річки Снов. Мережа природоохоронних територій регіону досліджень налічує 90 лісових об'єктів різного статусу та категорій загальною площею 13330,7 га в межах Чернігівського, Корюківського і Новгород-Сіверського районів. Перші два об'єкти ПЗФ території досліджень були створені в 1958 році, а переважна більшість у період з 1975 по 2000 р. Найчисельнішою ПЗФ за кількістю та площею є заказники – 63 (два з яких мають загальнодержавний статус охорони) площею в 10250,9 га; другу позицію займають заповідні урочища – 11 об'єктів загальною площею в 5890,1 га та пам'ятки природи – 11 (дві з яких мають загальнодержавний статус охорони) площею 138,7 га. Найбільша кількість природоохоронних лісових територій басейну річки Снов знаходиться в Корюківському районі (49 об'єктів, загальною площею 1935,5 га, відсоток заповідності у межах району – 0,79%), середня позиція належить Чернігівському району (23 об'єкти, 7147,5 га, 3%), найменша – Новгород-Сіверському району (18 об'єктів, 4247,7 га, 2,47%). Розподіл лісової рослинності в межах природоохоронних територій визначається переважно едафічними та гідрологічними факторами, що є визначними у формуванні лісової рослинності басейну річки Снов, її флористичного і ценотичного складу. Лісопокривні площі території досліджень, які мають охоронний статус у ценотичному складі – це переважно соснові, дубово-соснові та вільхові ліси з різним флористичним набором, фрагментарно зустрічаються ділянки з ялиною звичайною. Сталість, функціональність та цінність лісових територій басейну визначаються видовим складом, раритетними компонентами, ценорізноманіттям та участю у формуванні ландшафтних комплексів відповідних територій, і становлять невід'ємну частину природно-заповідного фонду Чернігівської області, в рамках якого встановлюється відповідний режим заповідання, охорони, відновлення та використання.

Ключові слова: лісова рослинність, басейн річки Снов, Чернігівське та Новгород-Сіверське Полісся, природно-заповідний фонд, фіторізноманіття.

Вступ. Басейн річки Снов розташований на півночі Чернігівської області та займає площу 5380 км² (у межах України). Відповідно до фізико-географічного районування України, ця територія віднесена до двох фізико-географічних областей – Чернігівського та Новгород-Сіверського Полісся. В адміністративно – територіальному устрої області, регіон досліджень входить до Чернігівського, Корюківського та Новгород-Сіверського районів. Долина річки Снов широка, в окремих місцях заболочена, у її заплаві річки Снов трапля-

ється велика кількість боліт та малих озер, впадають малі річки, які мають також збережені заплави з окремими заболоченими та залісненими територіями (Карпенко, Білоус, 2012).

На території басейну річки Снов поширені майже всі типи ґрунтів, які характерні для Українського Полісся (Барановська, Мирон, 2010).

Лісова рослинність є одним з основних стабілізуючих елементів та екологічним каркасом природного середовища. Ліси займають 20,6 % загальної площі території Чернігівської області. Лісова рослинність регіону досліджень представлена сосновими, мішаними та листяними лісами, характерними для Лівобережного Полісся, а також спостерігається зональний розподіл лісової рослинності, який залежить від едафічних, орографічних та гідрологічних чинників (Карпенко, Білоус, 2012).

На надзаплавній терасі річки Снов на дерново – підзолистих ґрунтах, відносно рівних ділянках рельєфу поширені ценози формацій *Pineta sylvestris* різного ценотичного складу, місцями *Betuleta pendulae* та *Populeta tremulae*, як стадії сукцесійних післявирубкових процесів. На сірих лісових ґрунтах формуються асоціації флористично багатих листяних лісів, а саме дібров формації *Querceta roboris*, які займають не більше 20% площі території досліджень та утворюють асоціації за участі *Acer platanoides* L. та *Tilia cordata* Mill. з ядром неморальних видів. У заплаві річки Снов, яка є досить збереженою, формуються ліси з *Salix alba* L., *Populus nigra* L., на ділянках її притерасної частини території досліджень, у більш зволжених умовах формуються формації з *Alnus glutinosa* (L.) Gaerth. На території досліджень також відмічається острівне поширення ценозів з *Picea abies* (L.) Karst., із природним поновленням на зниженнях мезорельєфу.

Чернігівська область посідає перше місце в Україні за кількістю та площею заповідних територій (681 об'єкт), їх загальна площа складає 263316,5 га (станом на 01.01.2024 р). У подальшому постійно проводилася робота щодо розширення територій і площ заповідних територій (*Перелік об'єктів природно-заповідного фонду Чернігівської області*, 2024).

Історично, у роботах Погребняка П. С. (1928), знаходимо перші відомості про пропозиції надання охоронних статусів ялинникам природного походження Лівобережного Полісся, а саме в околицях с. Олешня. Шмідг В. І. (1928) констатував наявність ділянок ялинників в «Єлінській» і «Баранівській дачах», які в майбутньому були знищені за часів другої Світової війни (Потоцька, Карпенко, 2007). Офіційно перші з п'яти об'єктів ПЗФ у регіоні було створено у 1958 році рішенням Чернігівського облвиконкому, два з яких на території басейну річки Снов.

Найбільше об'єктів ПЗФ у межах території басейну річки Снов було створено у 80 – 90-х роках ХХ ст., зокрема формуються різнокатегоріальні лісові природно-заповідні об'єкти (лісові, ботанічні, ландшафтні та гідрологічні заказники, заповідні урочища, пам'ятки природи), до яких входять репрезентативні лісові території з багатовіковими та цінними насадженнями лісоутворюючих порід. Це стало можливим завдяки проведенню комплексних флористичних і геоботанічних досліджень, зокрема: Т. Л. Андрієнко, Ю. Р. Шеляг-Сосонком, О. І. Прядко, Л. С. Балашовом та рядом інших науковців (Андрієнко, Шеляг-Сосонко, 1983; Андрієнко, Прядко, 2006).

З кінця лютого 2022 року значна частина об'єктів ПЗФ регіону знаходиться в прифронтовій 20-ти кілометровій смузі. Лісові території зазнають як прямого впливу з різних видів озброєння, так і забруднення територій вибухонебезпечними предметами та мінними загородженнями. На сучасному етапі, внаслідок обстрілів, мінування території та небезпеки її відвідування, оцінити збитки для об'єктів ПЗФ регіону досліджень, що знаходяться в прифронтовій зоні є неможливим.

Матеріали та методи. Метою проведеного дослідження було систематизувати та узагальнити результати польових досліджень авторів 2020 –2024 років стосовно лісової рослинності в мережі ПЗФ басейну річки Снов, а також на основі проведеного аналізу ряду наукових праць та обробки відповідних геоінформаційних джерел інформації.

Основна ідея проведених наукових досліджень полягала у розкритті історичних аспектів формування системи природоохоронних лісових територій басейну річки Снов. сучасний стан цих територій та їх роль в охороні фіторізноманіття та лісових угруповань .

Для обробки кількісних даних авторами використовувалися матеріали Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації, плани лісо-насаджень 2011 року лісовпорядкування лісових господарств, до яких належить лісовий фонд території досліджень, а саме: ДП «Чернігівське лісове господарство» (Чернігівське, Березнянське лісництва); «Городнянське лісове господарство» (Городнянське, Моложавське, Невклянське, Тупичівське, Рубізьке, Староруднянське лісництва); «Корюківське лісове господарство» (Корюківське, Щорське, Андрониківське, Брецьке, Єлінське, Новоборовицьке, Тихоновицьке лісництва); «Холминське лісове господарство» (Холминське, Рейментарівське, Перелюбське лісництва); «Новгород-Сіверське лісове господарство» (Семенівське, Машивське, Костобобрівське, Блешнянське, Радомське, Орликівське, Узруївське лісництва) (масштаб картографічного матеріалу 1 : 25000). Актуальні назви таксономічних одиниць рослин визначались за допомогою ресурсу UkrBIN (*Ukrainian Biodiversity Information Network*, 2024).

У тексті статті використані такі скорочення: ОВК – облвиконком; ПЗФ – природно – заповідний фонд; ЧКУ – Червона книга України; р – н – район; ДП – державне підприємство; ТГ – територіальна громада; кв. – квартал лісництва; ств. – створений; р. – рік, році; га – гектарів.

Результати обговорення. На території басейну річки Снов знаходяться 90 об'єктів ПЗФ, з яких чотири об'єкти двох категорій загальною площею 423 га, мають загальнодержавний статус охорони та розташовані в Корюківському районі. Об'єкти ПЗФ місцевого статусу охорони включають чотири категорії та представлені 86 територіями та знаходяться в Чернігівському, Корюківському та Новгород-Сіверському районах загальною площею 16330,7 га.

Перші лісові об'єкти ПЗФ у басейні річки Снов було офіційно створено у 1958 році рішенням Чернігівського ОВК від 08.09.1958 року № 861, а саме: заповідне урочище місцевого значення «Єлінський ліс», парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва місцевого значення «Лизогубівський (Седнівський)» парк. Найбільш кратно збільшення кількості лісових об'єктів та територій ПЗФ регіону досліджень відбувалося протягом 1975–2000 рр. Так, за цей період відбулося збільшення заповідних територій і площі на 57 об'єктів різного статусу та категорій та 14769,5 га відповідно. Така закономірність пов'язана в першу чергу з становленням етапу комплексного вивчення рослинності та геоботанічних досліджень науковцями на території Лівобережного Полісся, увагою до охорони лісових екосистем різного функціонального призначення. (Табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка кількості та площ лісових об'єктів та територій ПЗФ басейну річки Снов за період із 1958 по 2024 роки

Рік	1958	1964	1975	1989	1991	2000	2015	2024
Кількість об'єктів	2	11	23	71	81	88	90	90
Площа (га)	122	687,9	1471,2	10155,2	14828,6	16240,7	16298,7	16330,7

Найчисельнішою категорією ПЗФ за кількістю та площею у басейні річки Снов є заказники – 63 (два з яких мають загальнодержавний статус охорони) площею в 10250,9 га; наступними виступають заповідні урочища – 11 об'єктів загальною площею в 5890,1 га та пам'ятки природи – 11 (дві з яких мають загальнодержавний статус охорони) площею 138,7 га. (Табл. 2).

**Розподіл лісових територій та ПЗФ басейну річки Снов
за їхнім статусом і категоріями та видами (станом на 01.01.2024 р.)**

Категорії лісових об'єктів та територій ПЗФ	Лісові об'єкти та території ПЗФ басейну річки Снов					
	Загальнодержавного значення		Місцевого значення		Разом	
	Кількість одиниць	Площа, га	Кількість одиниць	Площа, га	Кількість одиниць	Площа, га
Заказники	2	298	61	9952,9	63	10250,9
Лісові	-	-	8	1550,6	8	1550,6
Ботанічні	1	200	15	5593,6	16	5793,6
Гідрологічні	1	98	34	2649,8	35	2747,8
Ландшафтні	-	-	3	132,8	3	132,8
Орнітологічні	-	-	1	26,1	1	26,1
Заповідні урочища	-	-	11	5890,1	11	5890,1
Пам'ятки природи	2	125	9	13,7	11	138,7
Комплексні	1	100	-	-	1	100
Гідрологічні	1	25	-	-	1	25
Ботанічні	-	-	9	13,7	9	13,7
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	-	-	5	51	5	51
Всього:	4	423	86	15907,7	90	16330,7

Найбільша кількість природоохоронних лісових територій басейну річки Снов знаходиться в Корюківському районі (49 об'єктів, загальною площею 1935,5 га, відсоток заповідності у межах району – 0,79%), середня позиція належить Чернігівському району (23 об'єкти, 7147,5 га, 3%), найменша – Новгород-Сіверському району (18 об'єктів, 4247,7 га, 2,47%). (Табл. 3).

Таблиця 3

**Розподіл лісових об'єктів та територій ПЗФ
в адміністративно-територіальному устрої регіону досліджень**

Назва адміністративного району	Площа, км ²	К-ть об'єктів ПЗФ	Площа об'єктів ПЗФ, га
Чернігівський	2386,2	23	7147,5
Корюківський	2455,7	49	1935,5
Новгород-Сіверський	1723	18	4247,7

Сучасна мережа лісових об'єктів ПЗФ басейну річки Снов охоплює охороною території надзаплавної тераси річки Снов, її заплави та плакорних ділянок басейну. Найбільш цінними та цікавими у флористичному та фітоценотичному аспектах виступали території ПЗФ загальнодержавного значення.

Ботанічний заказник «Брецький» (ств. Указом Президента України № 715/96 від 20.08.1996 р., Корюківська ТГ, між селами Брець, Лубенець, Корюківського р-ну) має площу 200 га та забезпечує охороною різні групи соснових лісів – від сосняків злакових, сосняків зеленомохових, чорницево-зеленомохових до соснових лісів сфагново-осокових. Різновікові культури *Pinus sylvestris* L. на лівому березі р. Брець вирізняються чітко сформованим чагарником ярусом за участю *Frangula alnus* Mill., в чагарничковому ярусі – з *Vaccinium myrtillus* L. та *Vaccinium vitis-idaea* L., мохових ярусом із участю *Pleurozium schreberi* (Willd. ex Brid.) Mitt. та *Dicranum rugosum* (Hoffm. ex Funck) Brid., розрідженим трав'яним ярусом з типовими бореальними видами, місцями за участю *Pteridium aquilinum* (L.) Kuhn.

Гідрологічний заказник загальнодержавного значення «Болото Мох» (ств. постановою Ради Міністрів № 500 від 28.10.1974 р., с. Єліно, Сновська ТГ, Корюківський р-н, кв. 19, 20, 25, 26 Новоборовицького лісництва ДП «Корюківське лісове господарство») площею 98 га. Він розташований на другій лівобережній терасі р. Снов з переважанням торф'янистих ґрунтів, оточений сосновим лісом з домішками *Betula pendula* Roth. Основні площі займають мезотрофні та мезоевтрофні соснові угруповання *Eriophorum vaginatum* L та *Sphagnum fallax* Klinggr з розрідженою *Betula pubescens* Ehrh та незначними куртинами *Ledum palustre* L., *Andromeda polifolia* L., *Охускокcus palustris* Pers. Це рідкісний для Лівобережного Полісся болотний ландшафт (Карпенко, Білоус, 2012).

Дві пам'ятки природи загальнодержавного значення території досліджень охоплюють охороною типові бореальні комплекси, які репрезентують еколого-ценотичний ряд угруповань соснових і дубово-соснових лісів у північній частині Лівобережного Полісся – від сухих сосняків лишайникових до зволжених сосняків зеленомохових, чорницево-зеленомохових та місцями лісових боліт.

Комплексна пам'ятка природи «Урочище Гуліне» (створена постановою Ради Міністрів № 780-р від 14.10.1975 р., Корюківська ТГ, Корюківський р-н, кв. 1-6 Перелюбського лісництва ДП «Холминське лісове господарство») площею 100 га. Вона включає ділянки різно-сукцесійних стадій переформатування соснових заболочених ценозів у більш сухі, місцями дубово-соснові угруповання з бореальним флористичним ядром та видами псамофітної екології.

Гідрологічна пам'ятка природи «Гальський мох» (створена постановою Ради Міністрів № 780-р від 14.10.1975 р., с. Загребельна Слобода, Сновська ТГ, Корюківський р-н, кв. 78, 79 Новоборовицького лісництва ДП «Корюківське лісове господарство») площею 25 га. Тут збереглися сфагнові мезотрофні угруповання ценозів з пухівки піхвової та видів роду сфагнум (*Sphagnum palustre* L, *S. fallax*, *S. magellanicum* Brid) із пригніченою *Pinus sylvestris*, але на сучасному етапі відбуваються інтенсивні процеси переходу в евтрофну стадію розвитку, внаслідок кліматичних змін.

Території та об'єкти ПЗФ місцевого значення в системі охорони лісової рослинності та її компонентів включають чотири категорії, серед яких заказники (61 об'єкт, чотирьох груп), заповідні урочища (11), пам'ятки природи (9), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (5).

Ландшафтні заказники за своїм охоронним статусом передбачають збереження природно-територіального комплексу певної території в цілому, та частково її фітокомпонентів. На території досліджень три ландшафтні заказники охоплюють охороною переважно соснові, дубово-соснові угруповання, місцями зволожені вільхові ценози. **Ландшафтний заказник «Слобідська дача»** (ств. у 2000 р., Корюківський р-н, кв. 90, 91 Перелюбського лісництва ДП «Холминське лісове господарство») площею 100 га. Він створений для збереження цінних ділянок соснового лісу та вільшаників, що розташовані на більш зволжених ділянках об'єкта.

Ландшафтний заказник «Рогізне» (ств. рішенням Чернігівського ОВК від 28.08.1989 р. № 164; рішення Чернігівського ОВК від 31.07.1991 року № 159, Семенівська ТГ, Новгород-Сіверський р-н, кв. 24 вид. 2 Блешнянського лісництва ДП «Новгород-Сіверське лісове госпо-

дарство») площею 14 га. Ділянки заказника передбачають охорону соснових деревостанів віком 50 – 70 років, частково *Betula pendula* в домішку на більш зволжених ділянках. З рідкісних видів відмічаються локалітети з *Pulsatilla patens* (L.) Mill., виду з ЧКУ.

Досить важливими для охорони лісової рослинності басейну річки Снов виступають вісім лісових заказників, які охоплюють охороною різні групи лісів – від хвойних (переважно соснових) до листяних різного рівня зволоженості та едафічної приуроченості.

Серед них найбільш репрезентативними є «**Бігацький ліс**» (ств. у 1964 р., Березнянська ТГ, Чернігівський р-н, кв. 18-23 Березнянського лісництва ДП «Чернігівське лісове господарство») площею 345 га. Територія створена для збереження соснових ценозів віком понад 70 років, що віднесені до класу *Vaccinio – Piceetea*. У чагарниковому ярусі часто зустрічається *Amelanchier ovalis* Medik., у трав'яному ярусі переважає *Convallaria majalis*, також наявність бореальних видів – асектаторів (*Maianthemum bifolium* (L.) F.W.Schmidt., *Pyrola rotundifolia* L., *Orthilia secunda* (L.) House, *Trientalis europaea*, *Chimaphila umbellata* (L.) W.Barton). (Асмаковський, & Карпенко, 2024).

Лісовий заказник «Орликівський» (ств. у 1989 р., Семенівська ТГ, Новгород-Сіверський р-н, кв. 22 вид. 3, кв. 80 вид. 10 Орликівського лісництва ДП «Новгород-Сіверське лісове господарство») площею 6,8 га та охоплює охороною ділянки високопродуктивних хвойних, переважно ялинових, насаджень природного походження віком до 100 років. На цій території констатувалася знахідка *Huperzia selago* (L.) Bernh. ex Schrank et Mart. та відмічається поширення *Pulsatilla patens* (Бузунко, & Левченко, 2014).

Лісовий заказник «Угловська дача» (ств. у 1991 р., Семенівська ТГ, Новгород-Сіверський р-н, кв. 25 вид. 5, 9 Костобобрівського лісництва ДП «Новгород-Сіверське лісове господарство») площею 8,4 га. На цій території охороняється середньовікові культури ясенево-кленового лісу з видами неморального флористичного комплексу, зокрема в трав'яному ярусі зростає регіонально рідкісний вид *Primula veris* L.

Флористичні об'єкти лісової групи, види з созологічними статусами охорони, типові та рідкісні ценози, які репрезентовані у системі 15 ботанічних заказників загальною площею 5593,6 га.

Ботанічний заказник «Мальча» (ств. у 1978 р., Городнянська ТГ, Чернігівський р-н, кв. 65-75 Рубізького лісництва ДП «Городнянське лісове господарство») площею 490 га. Це багатовіковий лісовий масив з ценозами *Quercus robur* L. і *Pinus sylvestris*. На перезволожений ділянках переважають насадження *Populus tremula*, *Alnus glutinosa*, *Betula pendula*. У трав'яному покриві зростають *Aegopodium podagraria* L., *Convallaria majalis*.

Ботанічний заказник «Миклашевицина» (ств. 1991 р., Городнянська ТГ, Чернігівський р-н, кв. 52, 53 Городнянського лісництва ДП «Городнянське лісове господарство») площею 120 га. Це лісовий масив з переважанням *Pinus sylvestris* в деревному ярусі віком 50-80 років, місцями з *Betula pendula*. У трав'яному ярусі переважають *Festuca rubra* L., *Festuca ovina* L., *Convallaria majalis*, у моховому ярусі – типові види зелених мохів (*Pleurozium schreberi*, *Dicranum rugosum*).

Ботанічний заказник «Невклянська дача – II» (ств. у 1991 р., Городнянська ТГ, Чернігівський р-н, кв. 86-89, 90-92 Невклянського лісництва ДП «Городнянське лісове господарство») площею 357 га. Це лісовий масив з цінними насадженнями *Pinus sylvestris* віком 50-80 років. Частково присутні ділянки з насадженнями *Quercus robur*, *Betula pendula*, *Picea abies*, *Alnus glutinosa*. У трав'яному покриві заказника присутні – *Convallaria majalis*, *Pulsatilla patens*, *Primula veris*.

Ботанічний заказник «Тупичівська дача – I» і «Тупичівська дача – II» (створені у 1991 р., Тупичівська ТГ, Чернігівський р-н, кв. 72-74, 92-94 та кв. 37-38, 63-64 Тупичівського лісництва ДП «Городнянське лісове господарство») площею 324 га та 174 га. Заказники включають частини різновікового соснового лісу з додаванням *Betula pendula*, *Alnus glutinosa*. У трав'яному покриві соснових угруповань зростають бореальні види (*Pyrola rotundifolia*, *Antennaria dioica* (L.) Gaertn., *Sempervivum tectorum* L., *Convallaria majalis*), у березняках

– *Festuca rubra* L., *Agrostis capillaris* L., *Agrostis canina* L.), у вільшняках – гідрофільні види (*Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud., *Urtica dioica* L., *Eupatorium cannabinum* L.).

Ботанічний заказник «Маліїве» (ств. у 1978 р., Березнянська ТГ, Чернігівський р-н, кв. 5-17 Березнянського лісництва ДП «Чернігівське лісове господарство») площею 608 га. Заказник включає ділянки переважно соснового лісу віком понад 70 років з участю *Betula pendula*, *Picea abies*, *Quercus robur*. У підліску присутні *Amelanchier ovalis*, *Frangula alnus*, у трав'яному ярусі зростають *Vinca minor*, *Hypericum perforatum*, *Convallaria majalis*, *Chelidonium majus* L. Територія заказника є місцезростанням виду з ЧКУ *Epipactis helleborine* L. (Дідух, 2009) у 37 кварталі заказника (Асмаковський, 2024).

Ботанічний заказник «Церківка» (ств. у 1978 р., Березнянська ТГ, Чернігівський р-н, кв. 24-29 Березнянського лісництва ДП «Чернігівське лісове господарство») площею 288 га. До складу об'єкта включені ділянки соснового лісу віком понад 70 років. У чагарниковому ярусі слід відмітити *Amelanchier ovalis*, *Frangula alnus*, у трав'яному ярусі типові бореальні види – *Pinus sylvestris* в трав'яному ярусі. У трав'яному ярусі, зростає регіонально рідкісний вид *Vinca minor* (29 кв. заказника) (Асмаковський, & Карпенко, 2024).

Ботанічний заказник «Кривуша» (ств. у 1978 р., Семенівська ТГ, Новгород-Сіверський р-н, кв. 49-56 Семенівського лісництва ДП «Новгород-Сіверське лісове господарство») площею 433 га. Статус надано для збереження високопродуктивного, переважно соснового лісу віком 60-80 років з фрагментарними ділянками пристигаючих деревостанів з домінуванням *Alnus glutinosa* в прибережній частині р. Ревна. У трав'яному ярусі трапляються як види псамофітної групи, а також гідрофільної; з рідкісних видів є знахідки *Lycopodiella inundata* (L.) Holub., *Oxycoccus pallustris*.

Ботанічний заказник «Боровицька дача» (ств. у 1991 р., Сновська ТГ, Корюківський р-н, кв. 92-97 Старо-Руднянського лісництва ДП «Городнянське лісове господарство») площею 293 га. Територія об'єкта включає дубово – сосновий різнотравний ліс віком понад 80 років, у трав'яному покриві якого поєднуються бореальні і неморальні види флори, зокрема *Convallaria majalis*, *Asarum europaeum* L., *Calamagrostis epigejos* (L.) Roth., *Maianthemum bifolium*.

Орнітологічний заказник «Гужевик» (ств. у 1999 р., Семенівська ТГ, Новгород-Сіверський р-н, кв. 88 вид. 16-18, 22-26 Блешнянське лісництво ДП «Новгород-Сіверське лісове господарство») має площу 26,1 га, представлений заболоченими ценозами мішаних, різновікових ділянок з домінуванням сосняків, місцями з *Betula pendula* на більш сухих ділянках та з *Alnus glutinosa* на зволжених місцях. Територія заказника є місцем гніздування червонокнижних видів птахів, зокрема *Ciconia nigra* (Акімов (Ред.), 2009).

З метою охорони лісових територій у поєднанні з водними об'єктами, в тому числі з гідрофільними лісовими ценозами від негативних антропогенних факторів, на території досліджень створено 34 гідрологічних заказники місцевого значення загальною площею 2649,8 га. Найбільша кількість гідрологічних заказників знаходяться в Корюківському районі (24 об'єкта, площею 1113 га), другим є Новгород-Сіверський район (6 об'єктів, 83,8 га) та Чернігівський (4 об'єкти, 1453 га). У складі гідрологічних заказників регіону досліджень охороняються території часткової залісненості різного ступеня зволоження або прилеглі лісові масиви, частково лісові осокові, очеретяні ценози. Зволожені місця зайняті переважно вільшняками та березовими лісами, частково сосновими з домінуванням у чагарниковому і трав'яному ярусах *Vaccinium myrtillus* або *Molinia caerulea* (L.) Moench. Деревостани зволжених ділянок з *Alnus glutinosa*, з *Frangula alnus* у чагарниковому ярусі та різнотравно-злаковоосоковими ценозами в трав'яному покриві з (*Phleum pratense* L., *Poa pratensis* L., *Alopecurus pratensis* L., *Carex acuta* L., *C. acutiformis* Ehrh. LC., *Caltha palustris* L., *Typha latifolia* L., *Phragmites australis*, *Iris pseudacorus* L.) зустрічаються досить часто в межах гідрологічних заказників регіону досліджень.

Заповідні урочища території досліджень представлені 11 об'єктами місцевого значення загальною площею 5890,1 га.

Заповідне урочище «Корюківський ліс» (ств. у 1975 р., Корюківська ТГ, Корюківський р-н, кв. 73 вид. 5, 6; кв. 74 вид. 2; кв. 82 вид. 7 Корюківського лісництва ДП «Корюківське лісове господарство») площею 76 га. Урочище створено для збереження багатовікової флористично цінної ділянки липово-дубових ценозів віком до 100 років з типовим ядром неморальних видів флори. Також частково присутні деревостани з *Pinus sylvestris* та *Betula pendula*.

Заповідне урочище «Шубинські дачі» (ств. у 1975 р., Корюківська ТГ, Корюківський р-н, кв. 25, 26, 29, 30 Корюківського лісництва ДП «Корюківське лісове господарство») площею 101 га. Статус присвоєно для збереження багатовікових ценозів *Quercus robur*. Частково присутні угруповання з домінуванням у деревному ярусі *Pinus sylvestris*, *Betula pendula*, *Populus tremula*.

Заповідне урочище «Базарна роща» (ств. у 1964 р., Семенівська ТГ, Новгород-Сіверський р-н, кв. 45-48 Семенівського лісництва ДП «Новгород-Сіверське лісове господарство») площею 175 га і забезпечує збереження високопродуктивного, переважно соснового лісу віком 50-100 років, з підліском *Corylus avellana* L., *Sambucus nigra* L.; у трав'яному ярусі зростають типові бореальні види, є знахідки рідкісних видів (*Lycopodium annotinum* L., *Jovibarba globifera* J.Parnell з ЧКУ) (Бузунко, Левченко, 2014).

Заповідне урочище «Радомська дача» (ств. у 1978 р., Семенівська ТГ, Новгород-Сіверський р-н, кв. 46-88 Радомського лісництва ДП «Новгород-Сіверське лісове господарство») має площу 2317,6 га, яка вирізняється мозаїчним ценотичним складом деревостанів, де поєднуються природні ценози з *Quercus robur*, *Pinus sylvestris*, *Picea abies* та штучно внесені види (*Larix decidua* Vanc, *Phellodendron amurense* Rupr., *Abies sibirica* Ledeb.) різного віку, з невеликими площами лісових боліт. На території зростає десять видів судинних рослин з ЧКУ, зокрема: *Diphasiastrum complanatum* (L.) Holub, *Lycopodium annotinum*, *Allium ursinum* L., *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soo s.l., *Epipactis helleborine*, *E. atrorubens* (Hoffm. ex Bernh.) Besser, *Pulsatilla patens*, *P. pratensis* (L.) Mill., *Neottia nidus-avis* (L.) Rich., *Platanthera bifolia* (L.) Rich (Дідух, 2009). Також фіксувалися знахідки восьми видів регіонального статусу охорони, зокрема: *Gymnocarpium dryopteris* (L.) Newman, *Juniperus communis* L., *Anemone nemorosa* L., *Matteuccia struthiopteris* (L.) Tod, *C. brizoides* L., *Potentilla alba* L., *Polemonium caeruleum* L., *Dryopteris cristata* (L.) A.Gray, *Gentiana pneumonanthe* L. (Лукаш, Онищенко, 2006; Бузунко, Левченко, 2014; *Перелік регіонально рідкісних видів*, 2018).

Заповідне урочище «Луциків гай» (ств. у 1964 р., Киселівська ТГ, Чернігівський р-н, кв. 46-48 Березнянського лісництва ДП «Чернігівське лісове господарство») площею 135,7 га. У деревному ярусі – *Quercus robur*, частково з домішками *Alnus glutinosa*, *Betula pendula* в частині, де прилягає гідрологічний заказник «Петрове». В трав'яному ярусі переважають неморальні види флори (*Aegopodium podagraria*, *Convallaria majalis*, *Carex pilosa* Scop., *Stellaria holostea* L., *Brachypodium sylvaticum* (Huds.) P.Beauv., *Polygonatum multiflorum* (L.) All., *Asarum europaeum* L.). У трав'яному ярусі локалітети *Lycopodium annotinum*, вид з ЧКУ, в поєднанні з *Lycopodium clavatum*; є задернена ділянка регіонально рідкісного *Vinca minor* у 48 кв. Березнянського лісництва, (Асмаковський, Карпенко, 2024; *Перелік регіонально рідкісних видів*, 2018; Дідух (Ред.), 2009).

Заповідне урочище «Єлінський ліс» (ств. у 1958 р., Сновська ТГ, Корюківський р-н, кв. 53, 54 Єлінського лісництва ДП «Корюківське лісове господарство») площею 100 га. Статус присвоєно для збереження ценозів соснового лісу, переважно зеленомохового, віком від 60 до 100 років з типовими бореальними видами в трав'яному ярусі, місцями присутні ділянки з *Betula pendula*.

Ботанічні пам'ятки природи місцевого значення як представники «природного» блоку ПЗФ (9 об'єктів, площа 13,7 га) та парки-пам'ятки-садово-паркового мистецтва місцевого значення (5 об'єктів, площа 51 га): як представники «штучного» блоку ПЗФ передбачають збереження природних комплексів, ландшафтів та генофонду флори та фауни на їх території та є екологічно, історично та естетично цінними. Переважно всі об'єкти регіону досліджень представлені багатовіковими насадженнями у складі як природних видів ден-

дрофлори (*Pinus sylvestris*, *Quercus robur*, *Tilia cordata*, *Acer platanoides*) так і інтродукованих. Серед парків-пам'яток садово-паркового мистецтва історичну цінність мають три («Ваганецький», «Тупичівський» та «Лизогубівський (Седнівський)»).

Висновки. Мережа лісових природоохоронних територій басейну річки Снов налічує 90 лісових об'єктів різного статусу та категорій загальною площею 13330,7 га в межах Чернігівського, Корюківського та Новгород-Сіверського р-нів. Найбільше об'єктів ПЗФ було створено у 80 – 90-і роки ХХ ст. як результат проведених досліджень на території басейну річки Снов, які включають репрезентативні лісові території з багатовіковими та цінними насадженнями лісоутворюючих порід. Найчисельнішою категорією ПЗФ за кількістю та площею є заказники – 63 (два з яких мають загальнодержавний статус охорони) площею в 10250,9 га; другу позицію займають заповідні урочища – 11 об'єктів загальною площею в 5890,1 га та пам'ятки природи – 11 (дві з яких мають загальнодержавний статус охорони) площею 138,7 га.

Розподіл угруповань лісової рослинності в межах природоохоронних територій визначається переважно едафічними та гідрологічними факторами, що є визначними у формуванні лісової рослинності басейну річки Снов, її флористичного і ценотичного складу та компонентів раритетної фітобіоти. Охоронний статус мають в основному угруповання соснових, дубово-соснових та вільхових лісів, переважно з бореальною групою флори, фрагментарно зустрічаються ділянки з ялиною звичайною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Андрієнко Т. Л., Прядко О. І. Раритетні компоненти флори судинних рослин Українського Полісся. *Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона* / під заг. ред. Т. Л. Андрієнко ; Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України. Київ : Фітосоціоцентр, 2006. С. 89–122. URL: https://www.botany.kiev.ua/doc/FitodiversityUA_Polissia_2006.pdf
- Андрієнко Т. Л., Шеляг-Сосонко Ю. Р. Рослинний покрив Українського Полісся в аспекті його охорони. Київ : Наукова думка, 1983. 216 с.
- Асмаковський Є. В. Охорона лісової рослинності басейну річки Снов в умовах басейнового принципу управління водними ресурсами. *Biogeosphere and Socium. International Scientific Conference: the program, abstracts* (Ślupsk, Poland, September 25-27, 2024). Chernihiv : Publishing House “Desna Polygraph” 2024. С. 120–124.
- Асмаковський Є. В., Карпенко Ю. О. Флористичні знахідки рідкісних видів судинних рослин на лісових територіях нижньої частини басейну річки Снов. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Агронія і біологія”*. 2024. Вип. 1 (55). С. 26–34. URL: <https://snaubulletin.com.ua/index.php/ab/article/view/1091/1004>
- Барановська О. В., Мирон І. В. Ландшафти Чернігівської області та їх охорона. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. 2010. № 1 (27). С. 76–80. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/21185/1/Baranovska.pdf>
- Бузунко П. А., Левченко І. К. Созологічно цінні рослини Семенівського району Чернігівської області та їх поширення на природно-заповідних територіях. *Приоритети наукової цінності особо охораняємых природних територій Полісся*: матеріали междунар. науч.-практик. семінара (Чернігов, 20 февр. 2014 г.). Чернігів : ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2014. С. 12–17. URL: https://www.academia.edu/317835841_12_17
- Карпенко Ю. О., Білоус О. М. Мережа лісових природно-заповідних територій басейну річки Снов, її роль у збереженні фіторізноманіття Чернігівського Полісся та підходи до оптимізації. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. / Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2012. Вип. 9. С. 146–151. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/234/1/Karpenko.pdf>
- Лукаш О. В., Онищенко В. А. Рослинність та флористична цінність лісового урочища «Радомська дача» (Чернігівська обл.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Біологія*. 2006. № 3/4. С. 18–27.
- Національна Мережа Інформації з Біорізноманіття (UkrBIN). Ukrainian Biodiversity Information Network. URL: <https://ukrbn.com/>
- Перелік об'єктів природно-заповідного фонду Чернігівської області станом на 01.01.2024. URL: <https://eco.cg.gov.ua/index.php?id=16893&tp=1&prg>
- Перелік регіонально рідкісних видів рослин Чернігівської області : додаток 1 до рішення дванадцятої сесії обласної ради сьомого скликання 28 березня 2018 року № 32-12/VII. URL: https://chor.gov.ua/images/Razdely/Norm_docum/Rishennia/7_skykannia/12_sesiya/Dodatok_32.pdf
- Потоцька С. О., Карпенко Ю. О. Історія інтродукції та сучасний стан вивчення голонасінних на Чернігівщині. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Серія: Екологія. Біологічні науки*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2007. Вип. 6 (58). С. 115–121.
- Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. 900 с. URL: <https://nature.land.kiev.ua/red-book-96.pdf>
- Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. 600 с. URL: https://pernatidruzi.org.ua/books/ck/ck_ukraine_2009_tv.pdf

FOREST VEGETATION IN THE MODERN NATURE RESERVE NETWORK OF THE SNOV RIVER BASIN (WITHIN UKRAINE)

Asmakovskyi Y., Karpenko Yu.

T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

The article provides a brief description of forest vegetation in the modern structure of the nature reserve fund of the Snov River basin. The network of nature reserves in the study region includes 90 forest objects of various statuses and categories with a total area of 13,330.7 ha within the Chernihiv, Koriukivka and Novhorod-Siverskyi districts. The first two objects of the nature reserve fund of the study area were created in 1958, and the vast majority in the period from 1975 to 2000. The largest category of the nature reserve fund in terms of number and area are reserves – 63 (two of which have state protection status) with an area of 10,250.9 ha; The second position is occupied by protected tracts – 11 sites with a total area of 5890.1 hectares and natural monuments – 11 (two of which have national protection status) with an area of 138.7 hectares. The largest number of protected forest areas of the Snov River basin is located in the Koriukivka district (49 objects, with a total area of 1935.5 ha, the percentage of reserves within the district is 0.79%), the middle position is occupied by the Chernihiv district (23 objects, 7147.5 ha, 3%), the last is the Novhorod-Siverskyi district (18 objects, 4247.7 ha, 2.47%). The distribution of forest vegetation within protected areas is determined mainly by edaphic and hydrological factors, which are significant in the formation of forest vegetation of the Snov River basin, its floristic and coenotic composition. The forest cover of the research area, which has a protected status in terms of coenotic composition, is mainly pine, oak-pine and alder forests with a different floristic set, and areas with spruce are found fragmentarily. The sustainability, functionality and value of the forest areas of the basin are determined by the species composition, rare components, cenotic diversity, and role in the formation of landscape complexes of the relevant territories, and form an integral part of the Chernihiv region nature reserve fund, within which an appropriate regime of preservation, protection, restoration and use is established.

Key words: forest vegetation, Snov River basin, Chernihiv and Novhorod-Siverskyi Polissia, nature reserve fund, phytodiversity.

REFERENCES

- Akimov, I. A. (Ed.). (2009). *Chervona knyha Ukrainy. Tvarynnyi svit* [Red Data Book of Ukraine. Fauna]. Kyiv: Hlobalkonsaltnyh. [in Ukrainian].
- Andriienko, T. L., & Priadko, O. I. (2006). Raryetni komponenty flory sudynnykh roslyn Ukrainskoho Polissia [Rare components of the flora of vascular plants of Ukrainian Polissya]. In T. L. Andriienko (Ed.), *Fitoriznomanittia Ukrainskoho Polissia ta yoho okhorona* [Phytodiversity of Ukrainian Polissya and its protection] (pp. 89-122). Kyiv: Fitosotsiotsentr. [in Ukrainian].
- Andriienko, T. L., & Sheliakh-Sosonko, Yu. R. (1983). *Roslynni pokryv Ukrainskoho Polissia v aspekti yoho okhorony* [Vegetation cover of Ukrainian Polissya in terms of its protection]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Asmakovskyi, Ye. V. (2024). Okhorona lisovoi roslynosti baseinu richky Snov v umovakh baseinovoho pryntsyphu upravlinnia vodnymy resursamy [Protection of forest vegetation of the Snov river basin in the conditions of the basin principle of water resources management]. In *Biogeosphere and Socium. International Scientific Conference* [Biogeosphere and Socium. International Scientific Conference]: the program, abstracts (pp. 120-124). Chernihiv: Publishing House “Desna Polygraph” [in Ukrainian].
- Asmakovskyi, Ye. V., & Karpenko, Yu. O. (2024). Florystychni znakhidky rikidsnykh vydiv sudynnykh roslyn na lisovykh terytoriakh nyzhnoi chastyny baseinu richky Snov [Floristic findings of rare species of vascular plants in the forest areas of the lower part of the Snov River basin]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriiia “Ahronomiia i biolohiia”* [Bulletin of Sumy National Agrarian University. Series “Agronomy and Biology”], 1 (55), 26-34. [in Ukrainian].
- Baranovska, O. V., & Myron, I. V. (2010). Landshafty Chernihivskoi oblasti ta yikh okhorona [Landscapes of Chernihiv region and their protection]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriiia: Heohrafiia* [Scientific Notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: Geography], 1 (27), 76-80. Retrieved from <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/21185/1/Baranovska.pdf> [in Ukrainian].
- Buzunko, P. A., & Levchenko, I. K. (2014). Sozolahichno tsinni roslyny Semenivskoho raionu Chernihivskoi oblasti ta yikh poshyrennia na pryrodno-zapovidnykh terytoriakh [Sozologically valuable plants of Semenivka district of Chernihiv region and their distribution in protected areas]. In *Priorytety nauchnoj cennosti osobo ohranjaemykh prirodnykh territorij Poles’ja* [Priorities of scientific value of specially protected natural territories of Polesie]: materialy mezhdunar. nauch.-praktju seminara (pp. 12-17). Chernihiv: ChNPU im. T. H. Shevchenka. [in Ukrainian].
- Didukh, Ya. P. (Ed.). (2009). *Chervona knyha Ukrainy. Roslynni svit* [Red Book of Ukraine. Flora]. Kyiv: Hlobalkonsaltnyh. [in Ukrainian].

- Karpenko, Yu. O., & Bilous, O. M. (2012). Merezha lisovykh pryrodno-zapovidnykh terytorii baseinu richky Snov, yii rol u zberezheni fitoriznomanittia Chernihivskoho Polissia ta pidkhody do optymizatsii [Network of forest protected areas of the Snov River basin, its role in the conservation of phytodiversity of Chernihiv Polissia and approaches to optimization]. In *Pryroda Zakhidnoho Polissia ta prylehlykh terytorii* [Nature of Western Polissya and adjacent territories]: zb. nauk. pr. (Vol. 9, pp. 146-151). Lutsk: VNU imeni Lesi Ukrainky. [in Ukrainian].
- Lukash, O. V., & Onyshchenko, V. A. (2006). Roslynnist ta florystychna tsinnist lisovoho urochyshcha «Radomska dacha» (Chernihivska obl.) [Vegetation and floristic value of the forest tract “Radomska Dacha” (Chernihiv region)]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Biolohiia* [Scientific Notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: Biology], 3-4, 18-27 [in Ukrainian].
- Natsionalna Merezha Informatsii z Bioriznomanittia (UkrBIN)*. Ukrainian Biodiversity Information Network (2018). [in Ukrainian].
- Perelik ob'ektiv pryrodno-zapovidnoho fondu Chernihivskoi oblasti stanom na 01.01.2024* [List of objects of the nature reserve fund of Chernihiv region as of 01.01.2024] (2024). [in Ukrainian].
- Perelik rehionalno ridkisykh vydiv roslyn Chernihivskoi oblasti* [List of regionally rare plant species of Chernihiv region] (2018) : dodatok 1 do rishennia dvanadtsiatoi sesii oblasnoi rady somoho sklykannia 28 bereznia 2018 roku No 32-12/VII. [in Ukrainian].
- Pototska, S. O., & Karpenko, Yu. O. (2007). Istoriiia introduktsii ta suchasnyi stan vyvchennia holonasinnykh na Chernihivshchyni [History of introduction and current state of study of gymnosperms in Chernihiv region]. In *Zbirnyk naukovykh prats Poltavskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. V. H. Korolenka. Serii: Ekolohiia. Bioloichni nauky* [Collection of scientific works of Poltava State Pedagogical University named after V.G. Korolenko. Series: Ecology. Biological sciences] (Vol. 6 (58), pp. 115-121). Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].